

E D E B İ Y A T / R O M A N

Ex-libris

ya da Pertev Efendi'nin
Olağanüstü Yolculuğu

Can Orhun

Her kitabın bir kaderi var...

BİRİNCİ BÖLÜM

Benim adım Pertev. Ciltçi Pertev... Mücellit Pertev...

Her biri dünyalar kadar değerli kitaplara mücevher gibi giysiler giydirdim ben. İpek ibrişimlerle tutturdum yapraklarını. Ceylan derileriyle kol kanat gerdim aklın hükmünü bâki kılan yansımalarına. Atlas kumaşlarla kapladım. Güneşin renkleri kadar güzel ebrularla süsledim. Altın sırmalarla işledim.

Ne kadar şanslıyım ki şu sıradan hayatımı İstanbul'da, sultanın adı gibi kutsal bu topraklarında yaşama şansı vermiş Mevlam bana. Ve ne kadar şükretsem azdır ki, yaşadığım topraklar kadar kutsal olduğuna inandığım bir işle uğraşarak kazanıyorum hayatımı...

Kitaplarla...

Ciltçi Pertev'im ben... Mücellit, nakkaş, hattat Pertev'im... Kitaplara düşkün Pertev'im...

Hangi isimle, hangi lakabıyla çağırırsanız çağırın beni, adım önüne her zaman kitapla ilgili bir anlam yerleşmiş olacak. Hem de hiç kopmamacasına...

Allah'ın kelamı *Kur'an-ı Kerim*'i ciltleme mutluluğuna da eriştim ben, Muhammed el-Buhârî'nin ulu bir çınarın gölgesinde naksettiği *El Edebü'l-Müfred*'ini de...

Gözlerini İsfahan'ın tozlu güneşine açıp aşkına yazmak uğruna genç yaşında İstanbul'a kadar gelen Hâmîdî'nin şiirlerini ciltleme şansı da verdi Yaradan bana; Hayyam'ın dünyaya ve bu âlemdeki varlığımıza başka bir gözle bakmamı sağlayan rubailerini de...

Tezhiplerle, hatlarla bir nakış gibi donatılmış, isli mürekkep ve kamaşla günler geceler boyu el emeği göz nuruyla işlenmiş elyazması kitaplara da giydirdim o süslü kıyafetleri; Ortaköy Belvedere'deki Yahudi matbaalarının yağ kokusu ve manivela kolunun sesi içinde, her biri birbirinin aynı basılan İbranice ve İspanyolca Tevratlara da...

Kitaplara âşığım ben...

Onların bu evrende kapladıkları alana âşığım. Onlara dokunmaya, bakmaya, hissetmeye, koklamaya âşığım... Onlara sahip olmaya, okumaya, okumaya olan açlığa âşığım.

İçlerinde sakladıkları o inanılmaz bilgiye âşığım. Beni götürdükleri dünyaya, aklıma açtıkları ufuklara, ruhumda yaktıkları ışığa, içlerinde barındırdıkları büyüye âşığım. Sırdaşlıklarına, bilgeliklerine, sığındığım tapınaklarına âşığım.

Bütün kitapları sevdim ben. El hüneri, göz nuru, her biri bir aşkın yansıması olan elyazmalarını da sevdim, yaşadığım şehirdeki meslektaşlarımın aksine, matbaadan tespih taneleri gibi birininin aynı çıkan baskıları da sevdim.

Bütün kitapları sevdim ben...

Bütün kitaplar da beni sevdi.

Yaptığım ciltlerin içinde uzun yıllar yaşayacaklarını bilmek, bana en tatminkâr mutlulukları verdi. Sayfalarında günler geceler boyu gözlerimi gezdirmek, bilmeye aç zihnimin ışığı oldu. İçlerindeki bilgi, karanlıklarımı aydınlattı. Sessiz fısıltıları ruhumu dingin sulara yüzdürdü.

Varlıkları bana sonsuz huzur verdi.

Bütün kitapların mı?

Evet...

Ama biri hariç...

O, hayatımı altüst etti. Aklımı yerle bir etti. Huzur içinde yaşayıp yine huzur içinde terk etmeyi hayal ederken, bu dünyayı bana dar etti.

Kaderi kaderim oldu. Kaderim kâbusum oldu...

Şimdi hayatıma o kitap hükmediyor. Kaderimi tamamen o yönlendiriyor. Bundan sonra neler olacağı hakkında en ufak bir fikrim bile yok. Şu ana kadar olanlar, sonrası için işaretler veriyor belki ama ne anlama geldiği belli olmayan işaretler bunlar.

O yüzden her şeyi yazmaya karar verdim. Eğer olur da Mevlam bir süre daha yaşamama izin verirse, ilerde bir gün yeniden açıp okuyacağım bütün olanları.

Ama şimdi, zamana not düşmeliyim. Kendi zamanıma ve kendi kaderime...

İKİNCİ BÖLÜM

Bu satırlar Pertev'e ait. Mücellit Pertev'e...

Benden yüz yıl kadar önce İstanbul'da yaşamış olan ciltçiye...

Kendi el yazısıyla yazmış ve belki de kendi elleriyle ciltlemiş olduğu yazmadan okuyorum bunları size... Hayatının belli bir döneminde yaşadıklarını önce aklına, sonra ruhuna aktardığı ve bütün bunları da divitinin mürekkebiyle kaynaştırıp aharladığı kâğıda döktüğü kitabından...

Bu tek nüsha elyazması kitap bana büyükbabamdan kaldı. Onun eline nasıl geçtiğini, ona nasıl sahip olduğunu bilmiyorum. Daha uzun yaşasaydı bunları bana anlatma imkânı bulurdu eminim. Ona göre çok önemli olan bu kitaptan bahsetmek için benim biraz daha büyümemi, söylediklerini anlayabilecek, kavrayabilecek yaşa gelmemi bekledi belki de. Bilemiyorum. Çünkü buna hiç imkânı olmadı. Ben daha çocuk yaştayken Allah'ın katına göç etti büyükbabam. Bana, içinde mücellit Pertev'in notlarının da olduğu, çok sevdiği otuz kadar yazma eseri bırakarak.

Mücellitin notları uzun süre kitaplığımın tozlu raflarında bekledi. Büyük bir sabırla... Hiç acele etmeden... Tekrar açılıp okunacağı, yapraklarının tekrar gün ışığıyla dolacağı, ona bakan gözlerden okuyucusunun zihninde yeni bir yolculuğa, yeni bir maceraya atılacağı günü bekledi sabırla...

Ama ben bu kitabı kütüphanemin rafında durduğu uzun yıllar boyunca açıp bütünüyle okuma fırsatı bulamadım bir türlü. Ta ki, size birazdan anlatacağım o tesadüf gerçekleşene kadar. Evet, zaman zaman kitabı rafından indirmiş, kütüphanenin yanında ayakta dururken cildini açmış, sayfalarını aralayıp şöyle bir göz gezdirdiğim olmuştu. Ya da kitapsever bir konuğum geldiğinde, bu kitabı da diğerleriyle beraber masaya yayıp içinden rastgele sayfalar açıp rastgele satırları okuduğumuz da... Ama nedense

okumayı o kadar sevdiğim, kitaplara o kadar düşkün olduğum halde (mücellitle tek ortak özelliğimiz de bu olmalı) hayatımın o döneminde elime bu kitabı alıp da okumaya kendimi hazır hissetmedim.

Bugün bakınca, demek ki diyorum kendi kendime, her şey gibi bunun da bir zamanı varmış. Mücellitin kitabının beni çağıracağı, içindekileri bana anlatacağı, bana içini dökeceği bir zaman... Belki de büyükbabamla el ele vermiş, beraberce en uygun anı bekliyorlarmış. Kimbilir...

Ben kim miyim?

Benim kim olduğumun pek fazla bir önemi yok. Ben sadece bu öyküyü size aktarma şansı bulan sıradan biriyim. O yüzden kendimden pek bahsetmeyeceğim. Hatta adımı bile söylemeyeceğim size. Benimle ilgili bilgilerle kafanızı hiç karıştırmayacağım.

Bu kitabın bende olmasının sadece yalın bir tesadüf olduğuna inanmıyorum. Bunun bana verilmiş bir görev olduğuna, bu kitapta yazarları sizlere anlatmak için seçilmiş biri olduğuma bütün kalbimle inanıyorum.

O yüzden bu kutsal görevimi yerine getirip usulca aradan çekecek ve sizi mücellitle başbaşa bırakacağım.

Sadece Pertev'in öyküsünü aktaracağım size. O güzel, sürükleyici, şaşırtıcı öyküyü...

Mücellit Pertev'in kitabını aklıma yeniden düşüren olayların olduğu ve size anlatacağım hikâyenin bu kitapla bağlantısını fark ettiğim tarih, bundan yirmi yıl kadar öncesine dayanıyor.

1877 yılı Mayıs ayının on dördüncü gününe.

Olayları daha iyi hatırlamak için biraz gerilere gitmeye, zihnimin derinliklerinde kalan, artık soluk bir duman gibi oradan oraya uçuşan anıları yeniden canlandırmaya ihtiyacım var.

O Mayıs günü New York'ta, yeni dünyanın, baharı sükûnetle karşılayan bu şehrinde, Hariciye Nezareti'ne bağlı ataşelikte gö-

revli olarak bulunuyordum. Osmanlı ile Amerika Birleşik Devletler'i arasındaki ticaretin geliştirilmesi, 1862 yılında imzalanan anlaşmanın içeriği uyarınca özellikle tütün ve afyon ihracatının artırılması için bazı görüşmeler yapmak gibi amaçları vardı bura-ya gelişimin. Ama doğrusunu isterseniz bu seyahatin sebebinin anlatacağım hikâyeyle hiçbir ilgisi yok.

Zihnimin o kadar zaman öncesindeki bir tarihi tam olarak hatırlayacak kadar iyi çalıştığını düşünmeyin sakın. Bugün, aksine, en yakın olaylar bile uzak birer anı gibi geliyor bana. Geçmişte kalan sıradan bir olayı bile hatırlamayı başarı olarak görüyorum kendimde. Yaşım artık “gününü yaşa da gerisine kafanı çok yorma” demeye başladı çoktandır. Ama yine de üzerinden yirmi yıl geçmesine rağmen o günün tarihini hâlâ tam olarak hatırlayabiliyorum. Hatırlayabiliyorum çünkü New York'ta, Delmonico'nun restoranında garson çocuğun eline küçük bir bahış sıkıştırarak aldırduğım ve orada otururken okuduğum gazeteyi, aradan geçen bunca yıla rağmen hâlâ saklıyorum. Zaten bütün hikâyeye, o gazetede okuduğum bir haberle şekillenmeye, yerli yerine oturmaya başlamamış mıydı?

Hayatın bazen ne tesadüflere yol açacağını kimse tahmin edemez. Halbuki her şeyin zaten bir tesadüf olduğunu ne çabuk unutturuz. Gökyüzündeki milyarlarca gezegenden tesadüfen bu dünyada, bu güzelim yerkürede hayat bulduğumuzu, tesadüfen var olduğumuzu, tesadüfen şimdiye evrildiğimizi, tesadüfen bunu fark edecek bir aklımızın olduğunu... Tesadüfen doğduğumuzu, tesadüflerle yaşadığımızı... Bütün bunları unutturuz da hayatta karışlaştığımız o ufak tesadüflere şaşar kalırız.

Ne tuhaf canlıdır insan...

Hepsini anlatacağım size. Aktarmam için bende olanların hepsini. Anlatacağım olayların benim başımdan geçen olaylar olduğunu düşünmeyin sakın, benden yüz yıl önce yaşamış Pertev'in başından geçen olaylar bunlar. Kitaplara âşık mücellitin...

Lakin bana biraz müsaade etmelisiniz. Önce zihnimi iyice bir toplamam lazım. Eskisi gibi değilim artık. Vücudum da aklım da eskisi gibi çalışmıyor. Geçen yıllar omuzlarımın üzerinde bir

yük gibi ağırlaştırıyor beni. Geçmişe doğru çekiyor. Umuyorum Mevlam bu hikâyeyi baştan sona anlatacak gücü verir bana...

İşî gücü bırakalı uzun yıllar oldu. O zamandan beri günlerimi sıklıkla şu anda cumbasında oturduğum Bayezid'deki iki katlı ahşap evimde geçiriyorum. Çoğunlukla okuyarak ve yazarak... Ne yazıyorum diye merak ediyorsanız hiç etmeyin, ıvır zıvır işte...

Ama bir dakika... Hay Allah, hikâyeye bir türlü başlayamıyorum, değil mi? Konudan konuya atlıyorum. Yine aklım, üzerine üflediğinizde dört bir yana dağılan karahindiba çiçeğinin tohumları gibi oradan oraya uçuşmaya başladı.

Durun, lütfen kızmayın. Hemen topluyorum yarım kalan aklımı...

Evet, ne diyordum? 1877 yılının Mayıs ayıydı. Amerika'daki, çoğu Washington'da olan görüşmelerimi bitirmiş, son detaylar için New York'a dönmüştüm. Buradaki işlerimi de toparladıktan sonra, önce gemiyle Liverpool limanına, oradan da İstanbul'a döneceğim günü beklerken, kalan birkaç günümü çevreyi gezerek, sakın ve koşuşturmacadan olabildiğince uzak geçirmeye çalışıyordum. O gün öğle yemeğini, daha önce de birkaç kez uğradığım restoranda yemeye karar verdim. Yemeğimi bitirmiş, garsonun siparişim üzerine koşturarak alıp getirdiği *New York Times* gazetesi-ne göz gezdirirken iç sayfalardaki bir haber gözüme çarptı.

O haberi, buralara kadar yanımda taşıdığım ve ilk kez okuduğum o tarihten bugüne kadar gözüm gibi sakladığım gazeteden size aynen okuyorum.

MEŞHUR CORVINA KÜTÜPHANESİ

ÇOK SAYIDA YAZMA ESER SULTAN ABDÜLHAMİD TARAFINDAN
MACARİSTAN'A İADE EDİLİYOR

Athenaeum Dergisi'nin Budapeşte muhabiri 22 Nisan'da konuyla ilgili olarak, "Ünlü Corvina Kütüphanesi'ne ait 35 elyazması kodeksin Sultan Abdülhamid tarafından hoş bir sürprizle özel bir elçiyle gönderileceğinin duyulması Macar halkını mutlu etti" diye yazdı. Macar Kralı Matthias Corvinus'un maiyetindeki ihtişam ve kendisini farkli

kılan üstün kültürüne okurlarımız yabancı değil. “Corvina” adıyla bilinen ünlü kütüphanenin mavi kadifeyle ciltlenmiş ve kralın armasıyla damgalanmış koleksiyonunun 50 bin elyazması ciltten oluştuğu söyleniyor. Kralın bu yazma kitapları elde etmek için çok fazla emek ve para harcamak zorunda kalmadığı, aksine İstanbul Türkler tarafından fethedilince Yunan âlimlerin bu kodeksleri İstanbul’dan kaçırdığı ve sonrasında da 300 müstensih yıllar boyu süren çalışmalarıyla bu kitapları istinsah ettikleri ve bezedikleri rivayet ediliyor. Bu muhteşem ve az bulunur hazine Macar Kralı Matthias Corvinus’un ölümünden sonra halefleri tarafından ihmal edilmiş ve maalesef yüzlerce cilt yazma kitap telef olmuştur. Geriye kalanlarsa Türklerin Macaristan’ı istila etmelerinin ardından Budin’den İstanbul’a taşınmış ve sarayın rutubetli mahzenlerinde çürümeye terk edilmiştir.

Şüphesiz ki kitapların taşınması emrini veren Muhteşem Süleyman, haleflerinden farklı olarak son derece kültürlü bir padişahtı. Farsça ve Türkçe yazan iyi bir şair olmasının yanında Yunanca ve Latince bildirdi. Bu sebeple Corvina’daki edebi eserlere sonsuz bir ilgi duymuş olmalı. (En az onun kadar münevver bir kişi olan, Yunan asıllı veziri İbrahim Paşa, saraylara ve kiliselere ait kitapların ve bazı başka değerli eşyaların yanı sıra, Herkül, Diana ve Apollo’nun piriç heykellerini de İstanbul’a götürmüş ve bunları At Meydanı’na dikirtmiştir.)

Türklerin Macaristan’ı fethinden sadece 100 yıl sonra, İstanbul’da yatan hazinelere ait detaylar Macaristan’a ulaşmaya başladı. Tahmin edilebileceği gibi mücevherler ve diğer hazineler bir yana, Corvina Kütüphanesi’nin, Macaristan’ın bu en parlak dönemine ait kutsal hazinesinin izlerine rastlanması her Macar’da büyük bir heyecan yarattı.

Kardinal Pázmány’ın, kütüphanenin iadesi için Bâb-ı Âli’ye 200 bin altın teklif ettiği, ancak bu teklifinin cevapsız kaldığı iddia ediliyor. Kitaplar Topkapı Sarayı’nda Müslümanlara ait kutsal hazinelerin de saklı olduğu “Kubbealtı” adı verilen binada kendi hâllerine terk edilmişti. Bu koşullar Corvina Kütüphanesi kodekslerinin Avrupalıların erişimine kapalı olmasında ve kitapların durumu hakkında hiçbir bilgi alınmamasında rol oynamış olmalı. Bazı seyyahlar ve elçiler burada binlerce cilt kitabın bulunduğunu söylese de sadece birkaç cildin olduğunu söyleyenler de az değil. Nihayetinde çok yakın zamanda

Baron Hammer-Purgstall'ın Kubbealtı'nı ziyaret etmesi ve oradaki gözlemlerini aktarmasıyla kitapların durumu hakkındaki bilgimiz büyük oranda değişti. Bu nedenle Sultan'ın, aşağıda isimleri yazılmış yazma kitapları Budapeşte Üniversitesi'ne hediye olarak göndermesi büyük bir lütf olarak değerlendirilmeli.

1. Vitruvius; 2. Aristoteles, *Ægidius Romanus*; 3. Hareket üzerine bir inceleme; 4. Suetone, *İmparatorların Hayatı*; 5. Latin Grameri; 6. Plutarkhos, *Aristeides'in Hayatı*; 7. Mitoloji; 8. Albertus Magnus, *de Mineralibus*; 9. Aeli Spartianus, *Aelianus Probus*; 10. Gramer; 11. Terentius *Comedia*; 12. Simon Pannoniensis, *Sanationes*; 13. Pompeius Trogus; 14. Cicero; 15. Plinius Secundus, *Panegyricon*; 16. Cerrahlık üzerine tezler; 17. Caesar, *de Bello Gallico; Hispanico*; 18. Augustinus *Tarihi Yazarları*; 19. Clemens; 20. Simon Pannoniensis, *Sinonimler*; 21. *Speculum Humanae Salvationis*; 22. Theophrasti, *Historia plantarum*; 23. Tertullianus *Marcionem'e karşı*; 24. Tacitus; 25. Silius Italicus; 26. Eusebius, *Preparatio Evangelica*; 27. Bir XIII. Yüzyıl İncili; 28. Dini Kitap; 29. Quintus Curtius; 30. Dante, *İlahi Komediya*; 31. Aristoteles, *Politika*; 32. Eusebius, *Chronicon*, Çeviri: Jérôme; 33. *Tarih Kitabı*; 34. *Seyrüsefer Kitabı*; 35. Cicero, *In Verrem*.

Macarlar için 10. numaralı "Gramer" kitabı özellikle önemli olabilir. Bu kitap eğer Macarca ise Macar filolojisi için çok değerli bilgiler içerebilir. İstanbul'daki, Corvina Kütüphanesi'ne ait bu kitapların iyi durumda oldukları söylenebilir. Ünlü kütüphaneye ait daha çok sayıda yazma kitap var ve Bâb-ı Âli bu kitapların Avrupalı bilim adamlarının erişimine açılmasını sağlayarak bilime çok önemli bir katkıda bulunuyor.

The New York Times
14 Mayıs 1877

Gazetede ki bu haberi okur okumaz aklıma ilk gelen, İstanbul'da evimdeki kitaplığın raflarında duran yazma oldu. Mücellit Per-tev'in hayatının bir dönemini anlattığı ve bana büyükbabamdan kalan yazma.